

BALÁZS LAJOS

SORSFORDULATOK NÉPI IMÁI

Ima a gyermekért, ima a házaseletért, ima a csendes halálért, ima a túlvilági lélekért... Miért, mikor, hogyan? Ezekre a kérdésekre keresem a válaszokat, hogy Tánzos Vilmos földimet megbecsüléssel köszönthessem születésének 60. évfordulóján.

Mírcea Eliade könyvében olvastam egykoron, hogy „a vallásos ember mindig arra törekszik, hogy szent univerzumban éljen” (Eliade 1987: 9). Az emberi sorsfordulók 45 éven át történő kutatása során Csíkszentdomokoson, de máshol is eme állítás igazát többször megtapasztaltam. Megtapasztaltam látható és láthatatlan valóságában, merthogy a sorsfordulók, kiemelten a születés, házasság, halál szokásvilága, teljes kultúrája sok szegmentuma által nemcsak a cselekvésnek – rítusoknak, dramatikus szokásoknak – biztosít teret, hanem elvárás is a szent eszmeisége megteremtésére. Megjegyzem, a szokáskutatások viszonylag kevés része szentel figyelmet eme univerzum mélyebb feltárására, a dramatikus szemlélet mintha Hamupipőke gyanánt kezelné az átmeneti szokások szakrális mozzanatait. Igaz hogy sem térben, sem időben, sem a szereplők számával nem jeleskedik észrevétetni magukat. A sorsfordulások imaalkalmi, melyekre utalok, függetlenek az egyház által leszabályozott, kanonizált „hivatalos” rendjétől, az imádkozás időrácsától, grafikonjától. Velük szemben az egyház viszonylagos semlegességet tanúsít: se nem biztatja, se nem tiltja, se nem követi (például a rózsafüzér társulatok, haldokló melletti imádkozók, végvacsorák, virrasztás, katonavacsorák, amíg létezett katonaság, a menyasszony bekontyolása) működését, gyakorlatát, de arra is van példa, hogy egyikét-másikát megjegyzésekkel nyugtázza (útszéli kereszt megkerülése az újszülöttel, az otthoni asztal alá bedugása, halotti tor – alamizsna stb.). Az előbbieket igazolására legerősebb példa gyanánt az új szülött hármass beavatását tartom, amiből csak a második szakrális – a templomi keresztelő –, az előtte, meg az utána következő profán, ám mégis imádságos. Másféleképpen.

Csíkszentdomokoson a szabadulni, kisedet bemutatni menő asszony templom helyett egy hozzájuk közeli útszéli keresztfát választott, amit ölében hordott csecsemőjével, egy asszonyi tanú jelenlétében (virtuális keresztanya, a menyecske édesanyja, szomszédasszony) reggel vagy szürkületkor háromszor megkerült, miközben imát mondott. „Ez az első kiszabadulás.”

Ezt hamarabb végezte, mint 40 nap, ahogyan az egyház kéri. 21 nap után (3x7!) gyermekét beavatta, és ő maga is felszabadult a tilalmak alól. *Lassan lépegeti körbe, amíg imádkozik. Úgy mondták, annyi, mintha a templomba járt volna. A pap, ugye, nem szabadította fel, de annyi, mintha megkerülte volna az oltárt...* A nép maga szántából csinálja ezt [kiemelés tőlem – B. L.]. *Ezt a rokonság számon tartsa, s a szomszédok.*¹ (N. 63, 1988). (1. kép.)

A papok ezeket nem szeretik, de mi csináljuk – jegyzi meg egyik adatközlőm. Megtörtént, hogy egy pap nemtetszését fejezte ki egyik megállapításommal kapcsolatban, melyben tényszerűen, semmi szándék nélkül kimutattam a haldoklóra, halottra fordított imaidő arányait, ami a népi vallásosság és áhítat abszolút fölényét hozta ki.

Nem hallgathatom el az ellenkező helyzeteket sem, amikor a hívek elleneztek és ellenérzésükkel, *zuvatolásukkal* ellehetetlenítették az egyházi kezdeményezést: erre két kiemelődő, emlékezetes, botránytól sem mentes esetet említek. *B. L. plébános úgy akarta, hogy minden húsvét éjjelén legyen keresztelő. Akkorra gyűljenek esze a közeli született [ti. húsvét előtti] gyermekekkel, hogy húsvét éjjelén, az első friss szentelt vízből sok gyermek keresztelődjék meg. Mert valamikor es a pogány felnőtteket es esszegyűjtötték az apostolok s megkeresztelték. Így magyarázta nekünk a plébános, hogy a gyermekeket hagyják akkorra, met az őskeresztények es legtöbben húsvétkor keresztelkedtek. De nem ment. Első alkalommal volt vagy 12 gyermek esszegyűjtve [1965-ben]. Két húsvéton sikerült az éjjeli keresztelés, de nem folytatódott. Avval úgy fel es bomlott a rend. A faluban furcsállták, hogy éjjeli misén kereszteljenek... A keresztelőnyom sírt es. [...] A pap még valamilyen leckét adott fel, hogy tanolják meg s abból feleljenek, s evvel még nagyobb izgalmat hozott nekik.*² (N. 69, 1997).

Számomra ez a történet azért különös, mert szóbelisége ellenére összecseng Tánzos Vilmos soraival: „A kereszténység első századaiban, amikor a gyülekezetek kisebb létszámúak voltak, a beavatási szertartásokat évenként – általában húsvétkor, esetleg pünkösdkor – tartották, s a kereszténységet vállaló felnőtteket csoportosan keresztelték meg.” (Tánzos 1999: 111.) Hogy mekkorák lehettek a kereszténység első századaiban a kisebb létszámú gyülekezetek, nem tudhatjuk, de azt tudom, hogy Csíkszentdomokos lélekszáma az éjszakai keresztelés idején 7000 körül mozgott, hogy 1945-től a hetvenes évek derekáig a születések száma következetesen felívelt, Csíkban a legmagasabb volt, elérte, néhányszor megközelítette a 200-at.

A másik történet a temetéssel, pontosabban a sajátos végtisztesség ferdén értelmezett jelenségével függ össze. Pontosabban azzal, hogy szintén az előbbi plébános kezdeményezése a kielégítetlen végtisztesség lelki súlyát generálta a lakosság tudatában. A temetés utáni alamizsna (ti. tor) adás kiiktatását szorgalmazta prédikációiban. Sikertelenül, még a nagyon ínséges években is, amikor az alap élelmiszerek beszerzése nagyon körülményes és költséges volt, mert *az a halott megérdemelte. Hát életibe annyit dolgozott, annyit küzdött, ennyi jár neki.* Végtisztességből, végkielégítésből,³ egyfelől, másfelől pedig a halottért, a halott családért (a korábban név szerint is felsoroltak lelki üdvéért), az élő családért való imádkozás utolsó közösségi alkalom volt. Mit ad Isten, meghalt a megyebíró közeli rokona. A plébános, hogy sikerre vigye próbálkozását, rábeszéli a megyebírót, hogy ne adjanak alamizsnát. Az alamizsnára való meghívás nem hangzott el a sírnál, a háznál a kapukat becsukták, amit a gyászoló közönség megütközéssel vett tudomásul, zúgolódva indult haza fele ki-ki a maga útján. Néhány nap teltével a halott

1 Bővebben: Balázs 2016: 270–271.

2 Bővebben: Balázs 2013: 232.

3 A menyasszonynak adott javak (perefenum) összességét is így nevezik.

menye azt álmodta, hogy apósa kinyújtott kézzel közeledett feléje, könyörgött egy darab kenyérért, mert nagyon éhes. A menyecske riadtan ébredt, álmát a család tudomására hozta, amit egyöntetűen úgy értelmeztek, hogy a halott panaszt tett az alamizsna elmaradása miatt. A feszültség és zaklatottság feloldása: borjút vágta, ételt készítettek több személynek, reggeli misét mondtak, a végével pedig alamizsnára hívták a résztvevőket. Megnyugodtak, az elhunyt is, mert többet nem zaklatta őket.

MI A KÖZÖS?

Mielőtt rátérnék a sorsforduló szokások imaalkalmainak, imáinak felvázolására, közlésére, néhány közös vonást veszek még számba a jelenségek nemcsak tüneti megértéséhez.

A sorsforduló szokások elsődleges funkciói társadalmiak: átvezetni, átvenni az egyént egyik állapotból a másikba, ezt az eseményt kommunikálni kell (a szokásokat úgy is értelmezem, mint rendkívül összetett kommunikációs rendszerek), biztosítani kell személyi, anyagi, ceremóniális, feszítív háttérét, segíteni, támogatni kell... Igen, de valamennyinek, valaki(k) számára, olykor egyéni lelki háttere is van. Ez pedig abból adódik, hogy valamennyi sorsfordulónak azonos a kérdése: *Milyen lesz?* Milyen lesz a gyermekem, a házaseletem, a túlvilági életem? A kérdés egyéni indíttatású, így a kimenetel pozitív befolyásolása is egyéni, illetve szűk körből fakadó, általa aktualizált és aktivizált, eszmei, lelki ösztönzője pedig *a vágy*. Tánczos Vilmos így fogalmaz: „A vallás hivatalos intézményrendszere sohasem képes arra, hogy a vallási élet egészét, annak minden vonatkozását irányítsa. A hivatalos vallásosság mellett automatikusan és szükségszerűen mindig kialakul egy olyan népi vallásosság is, mely kapcsolatban áll ugyan a hivatalos vallásgyakorlattal, de voltaképpen önálló (autonóm) módon létezik.” (Tánczos 1999: 106.) Úgy is fogalmazhatok, hogy a népi vallásosság hiányérzetből fakad, és ez az állapot fogalmaztatja a rögtönzött vagy idomított imákat, fohászokat a sorsfordulatok diszkrét vagy intim helyzeteiben. Ezért *a vágy* valami célszerű törekvés megfogalmazása.

A továbbiakban a sorsfordulások, ezen belül is a szoros értelemben vett „státuszváltások” (vö. Turner 2002: 182–185) vágycentrikus, pragmatizmust sem nélkülöző néhány helyzetét, imaalkalmát, imáját hozom előtérbe csíkszentdomokosi adatközlőimre támaszkodva.

A TERHESSÉG, SZÜLÉS ÉS SZÜLETÉS IMÁIBÓL

Az alcím sejteti, hogy az áhítat nemcsak a szülés közvetlen lelkiségére, hanem a terhesség egész időszakára jellemző. A csíkszentdomokosiak lelkivilágának különlegességeként jegyeztem fel, hogy míg a magyarság más tájain mágikus praktikákhoz, eljárásokhoz is folyamodnak a terhesség kihordása, a szülés megkönnyítése céljából (vö. Kapros 1990), addig itt eme időszak és állapot szellemi dimenzióját csak az ima tölti ki. Elmondható, hogy a vallásos életnek köszönhetően a gyermek nemzése, kihordása, megszülése még a

40 éves asszonyok tudatában is belülről jövő szent indulat, ami az állapot és távlat vágyát kapcsolja össze.

Van, hogy eszibe jut az asszonynak s mondja, hogy a Jóisten adjon ép gyermeket, adja meg szerencsésen. Ezért imádkoztunk. Ezt már kezdettől, a fogamzástól kell kérni.

A Miatyánkot s az Üdvözlégly Máriát, s abba, amikor azt mondjuk, hogy gyümölcse Jézus, akkor befoglaljuk, „...a Jóisten adjon ép gyermeket, segítsen meg a szülésre, segítsen meg a felnövelésre.” A magunk erejéből sokszor képtelenek vagyunk sok mindenre, de ha a Jóistent kérjük, akkor elérjük. Minden nap nem imádkozunk ezért, de sokszor el kell. S amikor megszülte a szép gyermeket, akkor meg kell köszönni a Jóistennek. Az Üdvözléglybe, a gyümölcse Jézus után: „Édes Jóistenem, hálád legyen, hogy megsegítettél s ép gyermeket adtál, segíts meg a felnövelésre.” (Nő 86, 1995)

A Szűzanyához imádkozunk a terhesség alatt. Én az Üdvözlégly Máriát szoktam mondani, a Most segíts meg Máriát. S aztán utána: „Édes Jóistenem, adjál ép gyermeket, segélj meg erre a nagy útra, adj, Istenem segítő kegyelmet, hogy tudjam átvészelni. Adj egészséget, hogy tudjam felnövelni.” Én minden este, hála a Jóistennek, örökké imádkozok. De ahogy terhesen maradtam, örökké egy Üdvözlétet vagy egy Miatyánkot elmondtam, hogy „Drága jó Istenem, ha adtad, tartsd meg, s adj ép gyermeket.” Csak ennyit mondtam örökké, s magamba. (N. 66, 1997)

Beleéljük magunkot a Szűzanya életibe.⁴ Hogy „méhedbe fogantál!” Hát az milyen csoda. Ez az igazi hit s a többi titok. S ezt, ha felajánljuk, úgy egy terhes asszony, vagy elmondja, hogy „Emlékezzél meg Szűzanya, Mária, sose lehetett hallani, hogy Te valakit magára hagytlál vóna”; vagy „Most segíts meg Mária” – mind a kettő olyan lélekbe markoló ima, hogy akiben van bizalom, arra hatással van. De a mindennapi imádságunkat is fel szoktuk ajánlani a magzatért. Mikor kimegyek az útra, menyek a mezőre, végzem az olvasót érte, s olyan jó. (N. 69, 1997)

Minden rendes asszony imádkozik. Minden nap. Nem is egyszer. Nem külön imádsággal, hanem kéri a Jóistent a saját szavaival. A Jóisten adjon neked szép gyermeket, szerencsés szülést, ép gyermeket. Aztán azért mondunk Miatyánkot, Üdvözlétet, Hiszekegyet, Rózsafüzért, s akkor az ember mindig odagondolja, hogy „Én Istenem, adj egészséges gyermeket.” Ennyi elég. Ezt minden rendes gondolkodású asszony elmondja. S ma es így kell legyen.

Mi a Szűzanyát kérjük. Hozza szoktunk imádkozni. Akármikor imádkozunk, örökké kell gondoljunk a gyermekünkre. Nem külön imával, hanem a saját szavaival kérje meg az Istent, hogy „Édes Jóistenem, légy vezérem mindenbe. Őrjzd meg a családomot, gyermekeimet, társamot, jötevőimet, szomszédaimot.” Én mindig így kérem az Istent. Az ellenségemért is imádkozok. Ennek ez a rendje. Egyik a másikért imádkozni kell. Nem csak magunkért. Ezért a sok káromkodásért, ami ma a világba van, ezért a sok bűnért. Valakinek meg kell kérni a bocsánatot ezekért is. (N. 73, 1995)

Nem tudom, van-e védőszentje, de olyankor mindig a Jóistent kérjük, hogy „Jaj, Istenem, csak egyszer lenne vége. Jaj, csak add a végét! Drága Szűzanyám, add a végét!” S így vélekedünk mi, asszonyok. Azt se tudjuk, hogy mit is mondjunk, fájdalunkba. (N. 66, 1989)

A jó Máriához, Szent Antalhoz s Szent Józsefhez – ezekhez imádkozunk. Az édesanyja, ha ott van mellette, imádkozik a leánya könnyű szüléséért. Egy Üdvözléglyt mondanak, hogy jöjjön segítségire a szülés lefolyásába. (N. 80, 1987)

A következő két ima egy embereszmény vágyát, az Eliade fogalmazta égi béke és földi béke harmóniájának vágyát fogalmazza meg:

„Édes Jóistenem segélj meg, hogy szerencsésen szüljem meg ezt a gyermeket, épnek, egészségesnek, örömré a szülőknek, mindenkinek. Őrjzd meg, nehogy félszeg gyermekem legyen. Legyen Istennek

4 Tánczos Vilmos írja, hogy „a népi tudatban Mária egyszerre és teljesen hitelesen, a legtermészetesebb módon volt jelen a tiszta, szép szeplőtelenül fogantatott szent Szűz, valamint istenszülő terhes Anya...” (Tánczos 2006: 7).

dicsőségére, embereknek tetszésére! Segíts meg édes Jóistenem! Öröj meg minden szomorúságtól. Szabaduljak meg minél előbb. Segélj meg Istenem!” Utána mondtam a Miatyánkot, Üdvözlégyet, Hiszekegyet. Ezt mindenki a maga érzelme szerint mondja. Mert jó az a fájdalom s az a szorongatás. Csak abba van remény, hogy a Jóisten segíti, s megszabadítsa. Közbe, ugye, búsulja, hogy vajon ép lesz-e? Így imádkoztam a leányomért es, mikor úgy volt. S mindenkit, aki úgy vót biztattam, hogy ne búsuljatok, megszabadultok, csak kérjétek a Jóistent, mert mű nem tudunk segíteni. (N. 78, 1994)

Még kilencedet is végez, aki abba él. Az imádságba. Aki hiszen Istenbe. A szabadulásért. Ha valaki erőst nagyon van, akkor avval segíti magát, hogy mondja „Édes Istenem, szabadíts meg! Hogy essek keresztül ezen a fájdalomon.”

Én es minden felkeltemkor s lefektemkor a fejemet körbehordozom, s mindenkit beléfgolalok az imádságomba. Vagy nevükön nevezem. Az élőköt s a holtakat es mind beléveszem.

A szülni készülő asszony, amíg tud, a templomba es imádkozik; vagy esti harangzókor, akkor a gondolatja s a fohásza csak oda hat, könyörög, hogy segélje meg a Jóisten, hogy keresztülessen azon a nagy dolgon, mert ki van téve életre, halálra. „Édes Jóistenem, segélj meg, adj szerencsésen ép gyermeket. Öröjzd meg szomorúságtól nehogy félszeg gyermekem legyen, hogy ingemet bántson. Adja a Jóisten, hogy lelkünknek örö mire, Istennek tetszésire legyen.”

Mindent, amit a szájamon ki tudtam mondani, mindent könyörögtem. Legyen örö münkre, s tartsa meg, legyen épnek. Miatyánkot s Üdvözlégyet, Úrangyalát, Szent kereszt útját, Szent Antal kilencedet végeztem. Kilenc kedden azt az imádságot arra a szándékra kell elmondani. A Szent Antal könyv soha el nem volt téve, ott volt örökké a párnám alatt. Engem az tartott fenn: az imádság hatása, s annak az ereje. Ez csodálatos. (N. 75, 1995)

A HÁZASSÁG IMAALKALMAI, IMÁI (SZEMELVÉNYEK)

Általános és természetes szokás, hogy a lakodalom minden minőségi mozzanatát, Isten nevével kezdik. Sajátos imahangulatból fakadó és szándékkal mondott rituális szöveg az ágsirató, amit a menyasszony tudat- és társadalmi helyzetváltó állapotában, ágsiratónak nevezett szűk körű rítus alkalmával mond a kapujánál felütött (állított) fenyő előtt, lehajtván a jobb keze felőli ágat. (2. kép.) Ezzel búcsúzik leánybarátnőitől, saját leánystátuszától.⁵

Eljött csendes, szabad életemnek utolsó estéje,
Víg leánságomnak feltetszett a jele.
Látom, udvaromnak oly nagy változását,
Víg leánságomnak bezáró zöld ágát.
Ezt Isten az én számomra teremtette,
Sűrű erdőben, láncfák közt,
Égnek harmatjával, földnek zsírjával növelte,
Az én tisztességes napomot felékesítette.
Áldja meg az Isten, ki ezt ide ütte!
Valahány csepp eső leesik az égből,
Valahány szál fű kiserken a világ mezejéből,
Annyi áldást kérek én az ágütőkre az égből.
Adjon Isten jó estét, lelkem-szívem édesapám s édesanyám!

5 Bővebben: Balázs 2014: 96–99.

*Fogadjanak bé csendes hajlékjokba.
Nem kérem sokára, csak egy éccakára,
Hogy alhassam ki magamot szívem nyugalmára,
Utoljára. (N. 75, 1977)*

Aztán sírva ment az udvaron végig, met ez nagy változás volt az ő életjében. (N. 75, 1977)

Az élettérből, szülői körből való kiválás szintén kritikus mozzanata a leánysorsnak. A menyasszonykivétel ceremóniájának régebbi változataiban még két, vallásos érzelmet telített búcsúmomentum is szerepelt. A menyasszony, amikor szülői házában küszöbén kilépett, a cselekvéssel szinkronizált rituális szövegével az Istent szólította meg:⁶

*Úristen, hozzád nyújtom szavamot,
Mert szüleim házából kiveszem lábamat.
Nyújtsd ki jobban kezedenk sugarát,
Viseld az én szüleimnek öregségben jó gondját. (N.75, 1977)*

A násznép indításakor pedig, a ház lépcsőjétől a kapuig, mondta búcsúzó szavait a szülői háztól:

*Zeng búcsúzó szavam, hullanak könnyeim,
Most magoktól válok, kedves jó szüleim.
Hatalmas Úristen, világ teremtője,
Tekints le az égből az én jó szüleimre,
Kik által engem e világra teremtettél,
Velök együtt idáig szépen felnöveltél,
Most nékem számomra más utat rendeltél.
Isten maradjon magikkal,
Az Isten áldja meg!” (N.75, 1977)*

A KONTYOLÁS SZENT ÉS PROFÁN RÍTUS, AZ ASSZONNYÁ AVATÁS SZERTARTÁSA

Az asszonnyá avatásra, a menyecskének az asszonyok sorába való befogadása ősi rítusára éjfél után kerül sor. A kontyolás mint beavató rítus nem tévesztendő össze az egyházi beavató szertartással. Azt elfogadom, hogy valóban „igen régi alkotóeleme a lakodalomnak”, de azt már nem, hogy „egyidős lehet az egyházi esketéssel”, ahogyan Bakó Ferenc vélekedik (1984). „Egészen a tridenti zsinatig (1563) nem követelték meg az érvényes házassághoz az egyház közreműködését”, írja William Graham Sumner (1978: 604). Adataim vannak arra vonatkozóan, hogy az egyházi esküvő bevezetése után is esketési, beavatási szertartásnak tekintették. A Székelyföldön mindenképpen. Az asszonnyá avatás, illetve bekontyolás csíkszentdomokosi mai változatai szerint is profán házasságkötési rítus lehetett már a honfoglalás előtti korban, mivel ma is azzal, vagyis profán rítussal

6 Bővebben: Balázs 2014: 131.

legitimizálják a (nem is ritka) törvénytelen feleségszerzést.⁷ Viszont időközben szinkronizált keresztény gesztikulációval és szöveggel ritualizálták. (3. kép.)

Mintha valami titkos összeesküvés történe: lesötétített szobában, rendszerint a nyári konyhába viszik a menyasszonyt és bezárják maguk mögött az ajtót. Az új menyecske leveti menyasszonyi ruháját, asszonyi ruhát vesz magára, majd leültetik kontyolásra. A kontyoló asszony lebontja a koszorút, majd *keresztet vet* a menyasszony fejére, megcsinálják a kontyot,⁸ jobb felé indítva a hajfonatot, mert így szerencsés és mondja: *Gyere, hogy a bűt s a bánatot rakjuk a konty alá. Az én kezemet meg ne átkozzd, amiét békontyoltalak. Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek segedelmével menj az életnek.* – mondja, majd felkötik a kontyolókendőt, amit az anyósától kap ajándékba.

A korábbi állapottal való radikális szakítás és a vágy irányának kijelölése tartalmilag azonos az áldott állapotban levő asszony fohászával.

AZ IMÁDSÁGOS HALÁL

Az elmúlás és temetkezés kultúrája, szokásvilága nyújtja a népi vallásosság leggazdagabb palettáját. *Meghalni egészen más, minden halál más* – filozófált Szabó Árpád 80 fele tartó adatközlőm.

– Miért és milyen ez a másság?

– Mert más a sorsforduló funkciója, rendeltetése, más az ember társadalmi, szellemi, fizikai, biológiai állapota: az élet utolsó cezúrája előtt áll. Nem akarja megélni, fél. Az hamis képzet, hogy a parasztemberre egyértelműen az jellemző, hogy nem fél a haláltól. *A Milyen lesz?* kérdésre válaszolni a legkényelmetlenebb számára. Ritkán kiszámítható sorsfordulat, néprajzi szempontból a halál az elmúlás gondolatával kezdődik, fokozatosan válik meggyőződésé. A hit szempontú elmúlás a népi vallásosság tekintetében rendkívül hullámzó folyamatot indít el, kiváltképpen a katolikus parasztember lelkivilágában. Halála előtt neki ki kell békülnie haragosaival és az Istennel. Mind a kétirányú békülés keresztényi kötelesség, mellyel számol/számolni kényszerül a leélt életével szembe kerülő, még öntudatánál lévő parasztember.

A népi vallásosság tekintetében az Istennel való kibékülés szándékának esélyét és lehetőségét, a gyónás nyújtja. Adatközlőim vallomásai három lelkiállapot között húznak ki kronologikus lelki mentő hálót:

1. A kibékülés szándéka, mely igen gyakran ellentétes érzelmek között vibrál: az igenem, igen, de még ráér, vonz és taszít erővonalai alakul.

2. A gyónás megvalósulásának izgalma, feszültsége, módja.

3. A gyónás utáni katarzisos állapot, ami a megbékélés csendjében, nyugalalmában realizálódik.

Ennek a folyamatnak előképe az imádságos haldoklás.

7 Bővebben: Balázs 2009: 194–196, 2014: 179–186.

8 Arnold van Gennep a hajviselet megváltoztatását is az átmeneti rítusok közé sorolja. A hajviselet formája jelezni képes a viselő életkorát, társadalmi állapotát, valamilyen csoportba való tartozását (vö. Gennep 2007: 147–148).

A haldoklás! Ez az ember utolsó órája. Eljött az utolsó órája. Így mondjuk. (N. 84, 1991) Még nincs meghalva, de má ott áll, hogy se a víz nem megy le a torkán, se szinte nem es tud szuszogni: csak még a szív mozog, dolgozik, s erre mondjuk, haldoklik. (F. 80, 1991) Szenvedő óra – úgy nevezzük. (N. 84, 1990) Itt Bara Áron bácsi úgy halt meg, hogy így a haja felállt, jött a haja közt a gyöngyös verejték. A szeme le volt csukódva. S mű így imádkoztunk mellette. S eccer csak felül, s azt mondja: „Minél többet imádkoztatok, met én nem imádkoztam életembe!” Kinyitott szemmel megnézett, hanyatt vette magát, s vége lett.

Mikor má haldoklik, a szomszédok esszegyűlnek. Már-már tudják, hogy vége van neki. Imádkoznak mellette, hogy az Isten adjon neki boldog kimúlást. S ott vannak, amíg meghal. (N. 75, 1991) Me hát a szomszédok az elsők: azok mennek bé, azok állnak köréje... s ha elmondnak vajegy Miatyánkot vajegy Üdvözetet, az neki [ti. a haldoklónak] jó. Vagy valaki felolvas valamit. (N. 81, 1990)

Az asszonyok imádkoznak. Csak az asszonyok! Mindegy, hogy a haldokló ember-e, vagy asszony, jobban [ti. inkább] a fehérmépek szoktak felsorakozni melléje. Csak olyant imádkoznak, ami a könyvekbe megvan. Így örököltük a szüleinktől, hogy imádkozni kell. A katolikus vallásunk azt követeli, hogy imádkozni kell a haldoklóért. Úgy tarcsuk, a haldokló ettől megkönnyebbül. A Jóisten meghallgassa, és a haldoklónak a bűneit megbocsássa. A haláltusán csak imádsággal könnyíthetnek. Egyebet nem tudnak tenni érte. Az ilyenért többször is imádkoznak. Naponta, míg meghal. Rend szerint este hét órától arrafele, éjfélig. Inkább akkor kezdenek imádkozni, amikor a haldokló má nem beszélget, vagy nehezen van. (F. 80. 1991)

A rózsafüzér társulat vezetőjnek s nekünk kötelességünk, hogy elmenjünk a haldoklóhoz, s imádkozjunk. Megkérdjük, hogy elfogadod-e, hogy egy kicsit imádkozjunk érted? S belé van nyugodva. Sőt, ha van arra tehetése, ő is felül, s imádkozik. Az ima sokszor segít. (N. 65, 1992)

Vannak rózsafüzér társulati asszonyok, csoportok. Annak a fejit [ti. vezetőjét] híjják, s az mozgósítsa a többit, s az aztán imádkoztat. (N. 66, 1989)

Van nekem egy imakönyvem, amelyik haldoklók mellé való, s azt, amikor ide a szomszédba hívnak, hogy utolsó fertályán van, azt viszem, s azt végezzük el, s azalatt úgy szépen kimúl. Ahogy megkezdtem, mikor, mit mondjak... úgy félig elolvastam, hát szépen a szemit lehunytá. Az kell... azt várja a haldokló, hogy imádkozzanak mellette. Az szükséges. Az Úrjézus segíti a kimúlásban. Könnyebben meghal. Olyan szépen elaluszik.⁹ Úgy fejezem bé az imát, hogy „Kérjük az Úrjézust, hogy hozza el a boldog órát, bocsássa meg bűneit, s vigye mennybe a lelkit” – mikor má lássuk, hogy vége. (N. 84, 1994)

Ültem végig soknál, amelyik még élt. Soknál tapasztaltam. Elévettem az örökimádás könyvet, abba van a Tizenkilencedik óra, a haldoklók órája, a Tizennyolcadik a boldog halálra előkészület, s mikor azt elvégzem, akikért azt elvégzem, úgy halt es meg. Kimúlt. Olyan helyen es végeztem, hogy végig a beteg mondta velem. Még halkítottak a mellette levők, hogy: „Csak csendesesen, Róza néni, nehogy rosszul essék a haldoklónak!”, s a haldokló intette: „Csak nyugodtan, Róza néni, végezzük együtt.” Aztán eljöttem, s nem volt egy negyed órája, há jönnek, hogy kimúlt. (N. 81, 1990)

Valahogy az imádság segíti a haldoklót: a gonoszok körülveszik, nem tudom, s fél tőlük... Ilyenkor megkeritsük. (N. 73, 1992)

Imádkozik a haldokló, ha öntudatos még. Azért, hogy a Jóisten vagy segítse meg, hogy gyógyuljon meg, vagy vegye el, hogy ne szenvedjen. Vagy gyógyítsa meg, vagy rövidítse meg a szenvedéseit, s vegye el. (N. 78, 1990)

A Miatyánkot s az Üdvözlégyet így mondjuk: „Miatyánk Úristen, ki vagy a mennyekben, szenteltesse meg áldott szenneve, jöjjön el a szent országa, legyen meg szent akarata, miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is. Mindennapi kenyérünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg a haldoklónak a bűneit, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek, s ne vigy münköt a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól, ámen; Üdvözlégy Mária, malasztal (kegyelemmel) teljes! Az Úr van veled, áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse. Jézus, ki jöjjön segítségére ennek a haldoklónak (ki jöjjön segítségére ennek a súlyos betegnek), s adjon neki boldog kimúlást.” S avval aztán ki es múlik. (N. 84, 1991). (Kiemelések általam.)

9 A székelyföldi halálkultúra rítusaiban általában, Csíkszentdomokoson különösen gyakoriak a közvetlen imaalkalmak: közös imák, fohászok, melyekben Arnold van Gennep szavaival „autonóm vagy megszemélyesített hatalmat [...], istenséget, szenteket indítanak cselekvésre, s bírnak rá, lépjenek közbe”. Ez a közbelépés, amint a fenti értelmezésekből egyértelműen kiderül, a haldokló érdekében történik. (Vö. Gennepe: 2007: 46.)

A haldokló kívánja, hogy imádkozzanak mellette. S kell es imádkozni! Mert a hitünk szerint a lélek szenved. A lélek élve marad: vagy az Úrjézus elejibe menyen, vagy a pokolba. S hogy ne a pokolba menjen, hanem az Úrjézushoz jusson! Azért kell imádkozni. A test szenved látszólag, de ha meghal, má nem szenved. De szenved a lélek. Álmunkban s, ugye, mikor a test pihen, a lelkünk nyugtalan. Ezért hisszük, hogy a lélek él, s imádkozni kell érte. A lélek ugyanúgy szenved, amikor a testből kiszakadt es, ha úgy élt abba a testbe, hogy neki kell szenvedni. Az ember lelkiért kell imádkozni. A szentmisét is a lélekért mondassák, nem a testért. Ugye a Szentírás es azt mondja: amikor a földi sátrunk esseomlik, akkor a mennybe kapunk lakást. (N. 81, 1990)

A halál imáit külső-belső vívódás diktálja a haldoklónak, siralmasoknak egyaránt. Az első érzi-tudja, hogy közeleg a vég, a siralmasok látják is. Mind a kettőt sújtja a magára maradottság. A haldokló tehetetlen, a siralmasok (családtagok, imádkozók) hisznek a segítség eufemisztikus hatásában. Ehhez az erőt az imában, az imádkozás által gondolják megvalósíthatónak. Az ima és imádkozás népi változatai teljesen függetlenek az egyház kanonizált, általános imáival szemben. Még olyan esetben is, amit korábban az egyház végzett: a halott koporsóba helyezése. Pap helyett a szomszédság gyűl össze a test hazahozatalára, az imádkozást rendszerint egy rózsafüzér társulati vezető asszony végzi, a rítust rendszerint a déli- vagy az esti harangszóra időzítik.

A gyűjtésemből válogatott imákat *elengedő rítusoknak*, *elengedő imáknak* is nevezem.¹⁰ Rituális funkciójuk szerint a menyasszony ágsiratójához, a vőlegény szüleitől való búcsúzójához, az apa szakrális gesztikulációját kísérő szülői áldásához, a haraggal és Istennel való kibékülés eszmeiségéhez, a ritualizáltsága okán mindenek fölött álló haldokló megkerítéséhez¹¹ társítom. Valamennyi a népi vallásosság, egy sajátos népi teológia egységét jelző autonóm megnyilvánulása. (4. kép.)

VALLOMÁS AZ IMÁRÓL

Záró gondolat gyanánt Szabó Árpádné Albert Rozália, 1991-ben 75 éves adatközlőm vallomásából idézek annak tanúsítására, hogy egyetemes nem létezik lokális példa nélkül. Örömmel teszem es csatolom/átnyújtom, mint a virágcsokrot szokás, az ünnepekt egyik szintetizáló mondatához: „A felkelő Naphoz a világ minden népe a fenségesség es az erő képzetét társítja.” (Tánczos 2006: 19.) Még Csíkszentdomokoson is! – mondom nem hencve, de nagy szakmai elégtétellel, mert szeretem a kicsiben is meglátni a nagyot.

Az elkeseredettségbe, amikor valaki el van keseredve, vagy valami erőt-erőt bántsa, hát napfeljöttire letérgyel. Én es csináltam, mikor senki fel nem vót kelve. Mentem ki a házból, mikor a nap jó fel [kiemelések tőlem] – nem tanyított senki rea, csak az én sorsom tanyított –, megállok egy kicsit, hogy itt az ablakon se lássanak, s az útról se, félre állok a ház elejibe, esszeteszem a kezemet, s mondom, „Isten, aki az égbe vagy, süss le reánk fényesen. Reám, családomra – akkor rea gondolok mindegyikre –, s szabadítsd fel a lelkeket. A halottakra es mind gondolok. Vég nélkül áldassék, dicsértessék s imádtassék, tiszteltessék a legméltóságosabb oltári szentség, most es mindenkor, mindörökkön, ámen.”

Ezt úgy mondom, azét, met az Úrjézus úgy van a napban, mint az oltáriszentségben. Én a napot képelem, hogy abba van az Úrjézus.

10 Bővebben: Balázs 2006: 344–349.

11 Bővebben: Balázs 2015: 62–68.

Ezt én az én eszemtől mondom. Érzem, hogy áldást hoz a családomra, az uramra, hogy beteges és még tarcsa meg [kiemelések tőlem]. Szédül, szédül, de azért itt legyen még egy kicsit köztünk. Hogy én ne maradjak hosszas özvegyiségbe. Élünk ketten, s ha nem, akkor ketten haljunk meg. Nehogy egyik hátul maradjon hosszason. Ketten, akárhogy van, de elbeszélgetünk. Mondok olyent, mondok olyant, s ő es felváltsa. Méges másabb az élet.

SZAKIRODALOM

Bakó Ferenc

1984 Az állami és egyházi esküvőhöz tapadó népi szokáselemekről. In: Balázs Géza – Hála József (szerk.): *Folklor, életrend, tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára*. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportja, Budapest, 17–22.

Balázs Lajos

2006 *A vágy rítusai – rítusstratégiák. A születés, házasság, halál szokásvilágának lelki hátteréről*. Scientia Kiadó, Kolozsvár.

2009 *Amikor az ember nincs es ezen a világon. Paraszti nemi kultúra és nemi erkölcs Csíkszentdomokoson*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

2013 *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

2014 *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*. II. kiadás. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

2015 *Menj ki én lelkem a testből Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

2016 *Rituális szimbólumok a székely-magyar jelképkultúra világból*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

Eliade, Mircea

1987 *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Gennep, Arnold van

2007 *Átmeneti rítusok*. L' Harmattan, Budapest.

Kapros Márta

1990 Születés és kisgyermekkor szokásai. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.) *Magyar Néprajz VII. Folklor 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 9–31.

Sumner, William Graham

1978 *Népszokások*. Gondolat, Budapest.

Tánczos Vilmos

1999 A népi vallásosság. In: Demény István Pál – Gazda Klára – Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc – Tánczos Vilmos: *Magyar népi kultúra. Alapfogalmak. Folklor. Anyagi kultúra*. Tankönyv. Erdélyi Tankönyvtanács. Kolozsvár, 104–141.

2006 *Folklor-szimbólumok. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 7.) Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

Turner, Victor

2002 *A rituális folyamat*. Osiris Kiadó, Budapest.

RUGĂCIUNILE POPULARE ALE MOMENTELOR TRECERII

Intenția autorului este aceea de a saluta pe eminentul cercetător al folclorului, în general, pe pasionatul erudit al obiceiurilor, riturilor și textelor populare religioase ale folclorului maghiar și european în acest domeniu. Darul său jubiliar, tocmai din acest motiv, este compus din schițarea a câte unui rit religios reliefat din obiceiurile legate de marile treceri ale omului, culese în comuna Sândominic, județul Harghita. Opțiunea pentru această temă este susținută și de faptul că în munca sa de cercetător spiritualitatea, concepția precum și rigurozitatea de cercetător a omagiatului i-au fost un ghid deosebit de fertil și convingător în privința cercetărilor și analizelor componentelor

interioare și exterioare ale riturilor, obiceiurilor, momentelor ritual-religioase. Viziunea concentrată asupra împletirii și complementarității acestora sunt în măsură să înțelegem complexitatea și gradul mesajelor sacre și profane ale evenimentelor religioase. Pentru a ilustra cele de mai sus, autorul apelează la cele trei rituri ale obiceiurilor de trecere.

FOLK PRAYERS OF RITES OF PASSAGE

The author aims to bring homage to the erudite researcher of Transylvanian Hungarian and European folk prayers and religious life through some examples of his own research in Szeklerland. Especially because his approach, concepts and fieldwork was influenced by the demand and practice of the celebrated scholar regarding rites, customs, inner-outer components of religious or ritual actions. He claims that their complementary relations offer the sacred and profane complexity and message of religious events, customs and rites. In order to sustain the statements above, he spotted out three rites from the folk customs of passage of the village Sândominic, Harghita County, which can demonstrate obviously the complexity of the spiritual and emotional world view of the Szekler-Hungarian people, the symbiosis, the alliance of sacred, profane and pragmatic ideology.

KÉPEK

1. Szabadulás, tisztulás, beavatás az útszéli keresztfánál (Fotó: Balázs Lajos)

2. Ágsirató a kapu előtt (Illusztráció: B. Lenk Ilona)

3. A kontyolás gyakorlati és szakrális szinkronja (Illusztráció: B. Lenk Ilona)

4. A haldokló megkerítése (Fotó: Balázs Lajos)